

KELTSKÉ TETRADRACHMY Z PEZINKA A BRATISLAVY - RAČE

RADOSLAV ČAMBAL – MAREK BUDAJ

Keywords: West Slovakia, Late La Tène Period, Biatec hoards, Analysis of finds

V roku 2007 a 2008 sa podarilo pracovníkom SNM - Archeologického múzea v Bratislave zdokumentovať dva menšie hromadné nálezy keltských strieborných *tetradrachmiem bratislavského typu*.

Nález č. 1 pochádza z Malých Karpát pri Pezinku. Ide o päť kusov veľkých keltských strieborných tetradrachmiem bratislavského typu s nápismi BIATEC, NONNOS (dva kusy), BVSSVMARVS a DEVIL.¹ V blízkosti nálezu mincí sa podarilo nájsť aj súčasti z *noricko-panónskeho opaska*.

Nález č. 2 pochádza z Bratislavy - Rače, taktiež z polohy v Malých Karpatoch. Ide o štyri kusy veľkých keltských strieborných tetradrachmiem bratislavského typu s nápismi BIATEC (dva kusy), DEVIL a SONNON.² Spolu s mincami bola podľa informácií nálezu na mieste ich nálezu nájdená aj nekompletná neskorolaténska bronzová spona typu *Jezerine - Feugère 12a*.

Nález č. 1, Pezinok

Tetradrachma bratislavského typu s nápisom BIATEC, variant 3 (tab. I. 1a, 1b; podľa: Kolníková 1991, 11)

Averz: Znázornenie dvoch hláv orientovaných vpravo. Prvú hlavu s účesom zo splývajúčich, do tváre sčesaných vlasov zdobí vavrínový veniec. Na druhej hlave je prilba s chcholom. Okraj mince pred tvármi a nad hlavami lemovaný radom výrazných perličiek.

Reverz: Jazdec sediaci v sedle na koni, cválajúcom vpravo, drží v pravej ruke pravdepodobne vztýčený meč (nevyrazený), v ľavej ruke drží veľký oválny štít. Jazdec má na nohách nevýrazne znázornené ostrohy. Na tele koňa zreteľne viditeľný postroj. Nápis BIATEC značne ošúchaný, nie je ohraničený líniami, ale voľne umiestnený pod nohou jazdca.

Hmotnosť mince: 16,76 g, max. priemer mince: 2,5 x 2,4 cm, max. hrúbka mince: 0,42 cm. Mince je kvalitnej razby, dobre zachovalá, miestami mierne opotrebovaná, ošúchaná používaním. Na okraji mince je malý výčnelok.

Tetradrachma bratislavského typu s nápisom BVSSVMARVS (tab. I. 2a, 2b; podľa: Kolníková 1991, 13)

Averz: Hlava orientovaná vľavo s dlhým krkom umiestnená na podstavci, ktorý znázorňuje poprsie. Na tvári zvýraznená vysunutá brada, pery, veľké oko a už nevýrazný ošúchaný nos. Vlasy z veľkej časti ošúchané, mierne zvlnené a vzadu zviazané. Ľavú voľnú plochu mince pred tvárou vyplňa nevýrazná palmová ratolesť. Okraj mince nad hlavou lemovaný výraznými perličkami.

Reverz: Vyobrazenie okridleného koňa, obráteného vpravo. Nápis BVSSVMARVS je rozdelený. Prvá časť nápisu BVSSVM je pod koňom, medzi dvoma vodorovnými líniami, druhá časť ARVS pokračuje voľne bez línii zvislo vpravo hore pred prednými nohami koňa. Okraj mince na reverze lemovaný girlandou.

Hmotnosť mince: 16,91 g, max. priemer mince: 2,65 x 2,45 cm, max. hrúbka mince: 0,4 cm. Minca kvalitnej razby, na reverze dobre zachovalá, na averze ošúchaná používaním.

Tetradrachma bratislavského typu s nápisom NONNOS, variant 1 (tab. I. 3a, 3b; podľa: Kolníková 1991, 16–17)

Averz: Hlava orientovaná vpravo s mladickým výzorom, so zvlhnutými vlasmi ozdobenými čelenkou (perlovou, resp. vavrínovými lístkami). Oči veľké, nos špicatý a pery taktiež výrazné. Na krku nezreteľný nákrčník. Na portréte znázornené aj ramená, resp. poprsie. Okraj mince pred tvárou lemovaný girlandou.

Reverz: Jazdec sediaci na koni, cválajúcom vpravo, v póze so zdvihnutými rukami a zvýraznenými ramenami. V pravej ruke drží meč a v ľavej ruke palmovú ratolesť. Jazdec s ostrohami na nohách sedí na holom chrbte koňa bez sedla, pričom kôň má postroj (ohlávku a opraty). Horná časť tela jazdca (hlava, meč a ratolesť) vyrazená len sčasti. Nápis NONNOS je medzi dvoma vodorovnými líniami, pod nohami koňa.

Hmotnosť mince: 16,98 g, max. priemer mince: 2,6 cm, max. hrúbka mince: 0,44 cm. Minca kvalitnej razby, na averze čiastočne opotrebovaná, ošúchaná používaním.

Tetradrachma bratislavského typu s nápisom NONNOS, variant 1 (tab. I: 4a, 4b; podľa: Kolníková 1991, 16–17)

Averz: Hlava orientovaná vpravo s mladickým výzorom, so zvlhnutými vlasmi ozdobenými čelenkou (perlovou, resp. vavrínovými lístkami). Oči veľké, nos špicatý a pery taktiež výrazné. Čelo hlavy ošúchané a nie je viditeľný účes. Na portréte znázornené aj ramená, resp. poprsie. Okraj mince pod ramenami, resp. poprsím lemovaný girlandou.

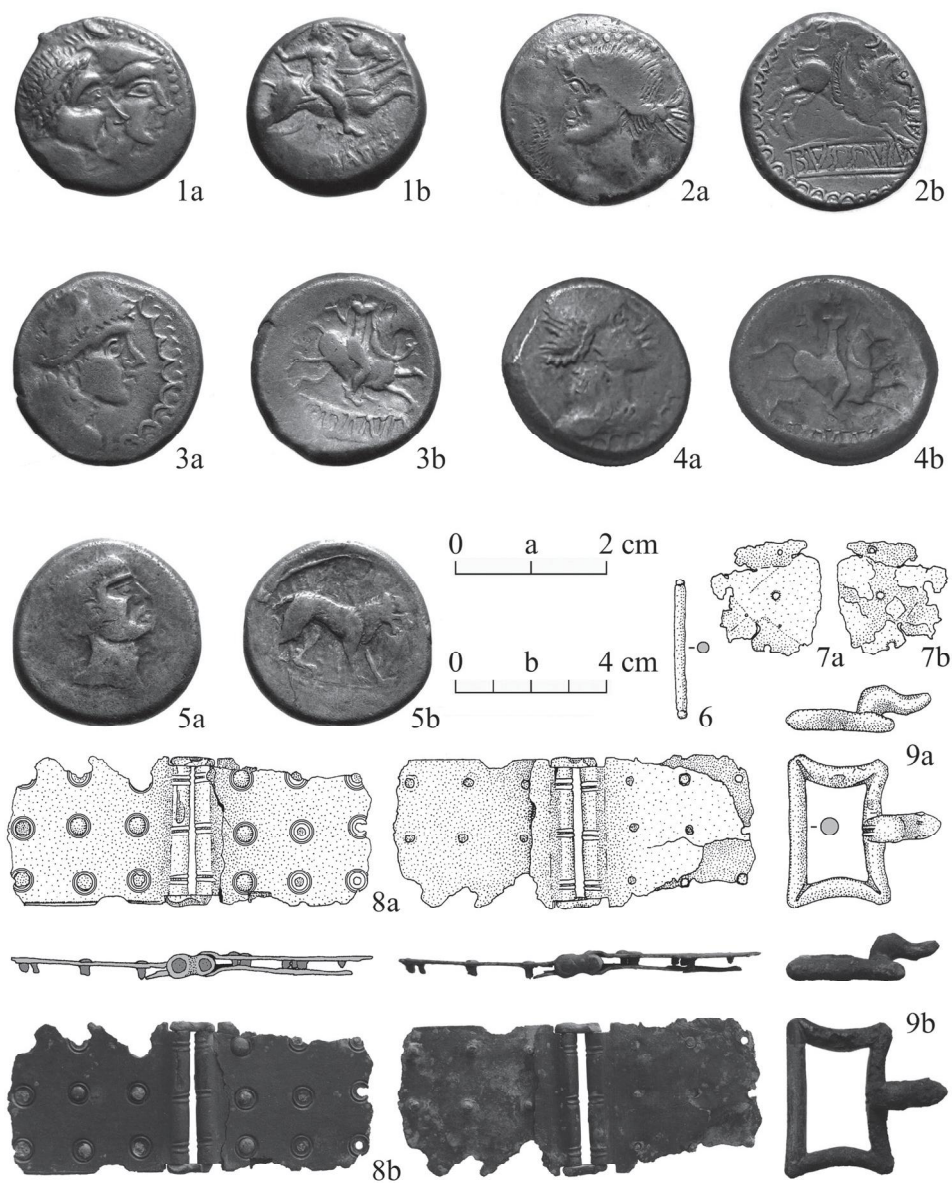
Reverz: Jazdec sediaci na koni, cválajúcom vpravo, v póze so zdvihnutými rukami a zvýraznenými ramenami. V pravej ruke drží meč a v ľavej ruke palmovú ratolesť. Jazdec s ostrohami na nohách sedí na holom chrbte koňa bez sedla, pričom kôň má postroj (ohlávku a opraty). Horná časť tela jazdca (hlava, meč a ratolesť) vyrazená len sčasti. Nápis NONNOS je vyrazený len z polovice. Vidieť len jeho hornú polovicu medzi dvoma vodorovnými líniami, pod nohami koňa.

Hmotnosť mince: XY g, max. priemer mince: 2,7 x 2,55 cm, max. hrúbka mince: 0,43 cm. Minca kvalitnej razby. Razba na averze a čiastočne reverze však výrazne opotrebovaná, ošúchaná používaním.

Tetradrachma bratislavského typu s nápisom DEVIL, variant 2 (tab. I: 5a, 5b; podľa: Kolníková 1991, 14–15)

Averz: Hlava muža s dlhým krkom, orientovaná vpravo s nakrátko ostrihanými vlasmi a upraveným účesom.

Reverz: Vyobrazený vlk s roztvorenou tlamou plnou zubov, stojaci na všetkých štyroch nohách, s realisticky stvárnenou srstou a krátkym chvostom a telom pokrytým srstou. Nápis DEVIL pod nohami vlka nie je takmer vôbec viditeľný, je opotrebovaný používaním. Okraj mince čiastočne za zobrazením vlka lemovaný plastickou kružnicou.

Tab. I Pezinok. Keltské strieborné tetradrachmy bratislavského typu s nápismi BIATEC, BVSSVMARVS, NONNOS (2 kusy) a DEVIL. 1a, 1b – BIATEC: variant 3; 2a, 2b – BVSSVMARVS; 3a, 3b – NONNOS, variant 1; 4a, 4b – NONNOS, variant 1; 5a, 5b – DEVIL, variant 2 (mince 1:1 - mierka a).
 Súčasti noricko-panónskeho opaska: 6 – tyčinka zo spojovacieho článku, 7a, 7b – plech zo zadnej strany kovania opaska s nitmi; 8a, 8b – kovanie opaska s nitmi typu Garbsch B7g; 9a, 9b – opasková zápona typu Garbsch G1b (kovania opaska a zápona 1:2 - mierka b)

Hmotnosť mince: 16,82 g, max. priemer mince: 2,67 cm, max. hrúbka mince: 0,39 cm. Minca je kvalitnej razby. Razba na averze a reverze je však výrazne opotrebovaná, ošúchaná používaním.

Súčasti noricko-panónskeho opaska

Bronzová opasková zápona typu Garbsch G1b (tab. I: 9a, 9b; podľa: Garbsch 1965, 80)

Bronzová obdĺžniková opasková zápona s jedným stredovým spojovacím článkom typu *Garbsch G1b*. Zápona je vyhotovená s dovnútra preliačenou prednou ako aj oboma bočnými stranami v tvare poloblúka. Spojovací článok má v zadnej časti dva zvislé plastické pásiky. V priereze má telo zápony tvar kruhu.

Rozmery zápony: dĺžka zápony s jazýčkom: 4,1 cm, dĺžka rámovej konštrukcie zápony bez jazýčka: 2,7 cm, šírka zápony: 4,1 cm.

Bronzové kovanie opaska typu Garbsch B7g (tab. I. 8a, 8b; podľa: Garbsch 1965, 93)

Upevňovacie čiastočne poškodené obojstranné bronzové plechové kovanie opaska typu *Garbsch B7g*, zdobené nitmi. Vzhľadom na poškodenie oboch koncov kovania ťažko určiť, o aký typ presne ide. Predpokladáme, že ide o typ *Garbsch B7g* s tromi radmi a tromi stĺpcami nitov. Niekoľko nitov zachovaných na oboch vrchných doštičkách. Okolo nitov výzdoba v podobe dvoch koncentrických kruhových žliabkov. Obe kovania sú na ich zahnutom konci pri spojovacej časti zdobené trojicou zdvojených rýh a prepojené dvoma tyčinkami, spojenými osmičkovitou objímkou. Zadná strana nezdobená.

Rozmery kovania: celková dĺžka: 9,6+ cm, šírka: 4 cm.

Ku kovaniu opaska patrí aj jeden fragment plechu (tab. I. 7a, 7b) a jedna tyčinka so spojovacej časti kovania (tab. I. 6). Rozmery kovania plechu z opaska: 3 x 3,2 cm, rozmery tyčinky: 3,7 cm, Ø tyčinky: 0,28 cm.

Nález č. 2, Bratislava - Rača

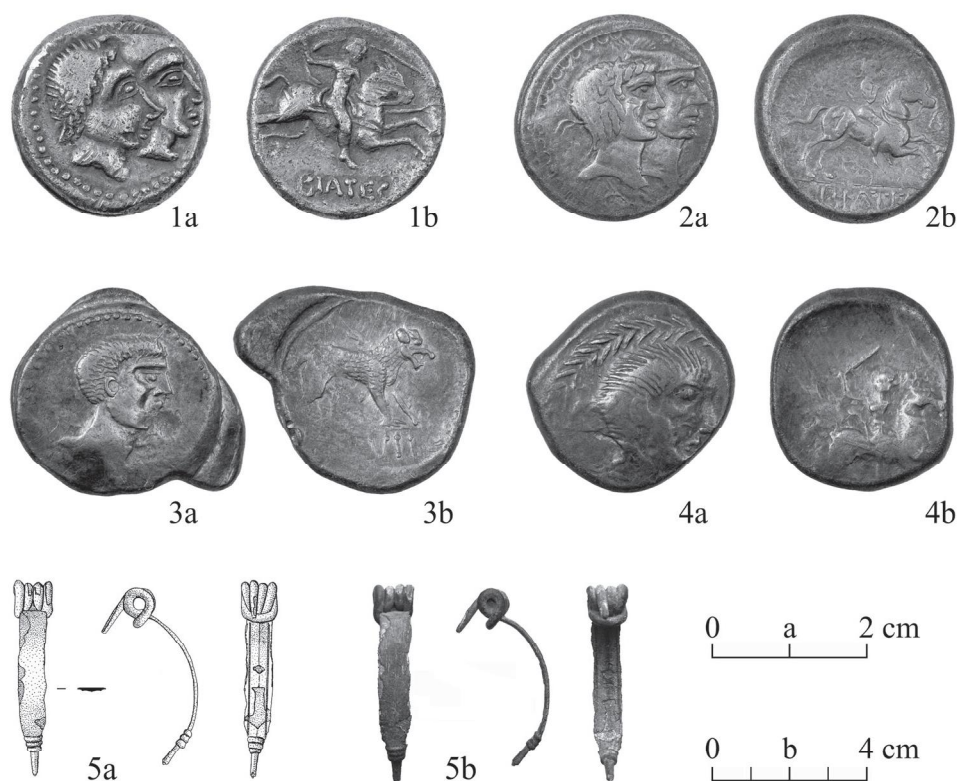
Tetradrachma bratislavského typu s nápisom BIATEC, variant 3 (tab. II: 1a, 1b; podľa: Kolníková 1991, 11).

Averz: Znázornenie dvoch hláv orientovaných vpravo. Prvú hlavu s účesom zo splývajúcich, do tváre sčesaných vlasov zdobí vavrínový veniec. Na druhej hlave je prilba s chocholom. Okraj mince pred tvármi a nad hlavami lemovaný radom výrazných perličiek.

Reverz: Jazdec sediaci v sedle na koni, cválajúcom vpravo, drží v pravej ruke pravdepodobne vztyčený meč (nevyradený), v ľavej ruke drží veľký oválny štít. Jazdec má na nohách nevýrazne znázornené ostrohy. Na tele koňa zreteľne viditeľný postroj. Nápis BIATEC je výrazný a zreteľný, nie je ohraničený líniami, ale voľne umiestnený pod nohou jazdca.

Hmotnosť mince: 16,87 g., max. priemer mince: 2,59 cm, max. hrúbka mince: 0,42 cm. Minca kvalitnej razby, dobre zachovalá, miestami mierne opotrebovaná, ošúchaná používaním.

Tetradrachma bratislavského typu s nápisom BIATEC, variant 1 (tab. II: 2a, 2b; podľa: Kolníková 1991, 11).

Tab. II Bratislava - Rača. Keltské strieborné tetradrachmy bratislavského typu s nápismi BIATEC (2 kusy), DEVIL a SONNON. 1a, 1b – BIATEC: variant 3; 2a, 2b – BIATEC, variant 1; 3a, 3b – DEVIL, variant 2; 4a, 4b – SONNON, variant 4; 5a, 5b – neskorolátenská bronzová spona typu Jezerine - Feugère 12a (mince 1:1: mierka a, spona 1:2: mierka b)

Averz: Znárodnenie dvoch hláv orientovaných vpravo. Prvú hlavu s účesom zo splývajúcej, do tváre sčesaných vlasov zdobí vavrínový veniec, z ktorého visia vzadu dve stuhy. Na druhej hlave prilba s chocholom. Mincové pole vyplňajú brečtanové lístky pod hlavami. Obraz mince lemuje kružnica, zvnútra zdobená symetrickou girlandou.

Reverz: Jazdec voľne sediaci v sedle na koni, cválajúcom vpravo, drží v pravej ruke opraty. Hlava a ľavá ruka nevýrazne vyrazené, takmer nerozoznateľné. Nápis BIATEC výrazný a zreteľný, avšak nie je vyrazený celý, písmená EC sú vyrazené iba čiastočne, presahujú okraj mince. Nápis umiestnený medzi dvoma nevýraznými plastickými vodorovnými líniami. Pred hrudou koňa a pod ním nad nadpisom sú brečtanové lístky.

Hmotnosť mince: 17,07 g, max. priemer mince: 2,68 cm, max. hrúbka mince: 0,41 cm. Minca kvalitnej, aj keď nekompletnej razby, dobre zachovalá, miestami mierne opotrebovaná, ošúchaná používaním.

Tetradrachma bratislavského typu s nápisom DEVIL, variant 2 (tab. II: 3a, 3b; podľa: Kolníková 1991, 14–15).

Averz: Hlava muža s dlhým krkom, orientovaná vpravo s nakrátko ostrihanými vlas-

mi a upraveným účesom. Obraz mince lemuje po okraji kružnica a výrazný rad perličiek.

Reverz: Vyobrazený vlk s roztvorenou tlamou plnou zubov, stojaci na všetkých štyroch nohách, s realisticky stvárnenou srstou a krátkym chvostom a telom pokrytým srstou. Nápis DEVIL je nekompletný, viditeľné sú iba písmená VIL, umiestnené medzi dvoma rovnobežnými plastickými líniami pod nohami vlka. Okraj mince čiastočne za zobrazením vlka lemovaný plastickou kružnicou.

Hmotnosť mince: 16,92 g, max. priemer mince: 3,23 x 2,68 cm, max. hrúbka mince: 0,34 cm. Minca kvalitnej razby a výrazne nepravidelného tvaru s výrazným lalokovitým výliatkom na okraji. Razba na averze a reverze však čiastočne výrazne opotrebovaná, ošúchaná používaním.

Tetradrachma bratislavského typu s nápisom SONNON, variant 4 (tab. II: 4a, 4b; podľa: Kolníková 1991, 16–17).

Averz: Hlava muža orientovaná vpravo má hrubý nos. Oko výrazné, ústa zvláštne formované, dozadu ustupujúca brada má podbradok. Účes pozostáva s nakrátko ostrihaných vlasov sčesaných dozadu. Vyčnieva z neho ucho. Okolo okraja mince za portrétom vetvičkovitá výzdoba.

Reverz: Jazdec sediaci na koni, cválajúcom vpravo, drží v pravej ruke nad hlavou zdvihnutý meč a v ľavej ruke nevýraznú palmovú ratolesť. Nohy nie sú vyrazené. Nápis (SONNON?) nie je taktiež vyrazený. Celé pole reverzu mince posunuté do spodnej polovice mince.

Hmotnosť mince: 16,92 g, max. priemer mince: 2,71 cm, max. hrúbka mince: 0,42 cm. Minca menej kvalitnej razby. Razba na averze a reverze výrazne opotrebovaná, ošúchaná používaním a reverz mince nie je vyrazený celý. Chýba aj nápis.

Spona typu Jezerine - Feugère 12a, resp. Jezerine IIb (tab. II. 5a, 5b)

Bronzová nekompletná spona s oblúkovito klenutým lučíkom. Lučík zdobený na spodnej časti po bokoch v celej jeho dĺžke dvoma plastickými pásikmi. V priereze profilovaný pásikový lučík prechádza do štíhlej nôžky obdĺžnikového prierezu a v mieste zužujúceho sa prechodu plochý uzlík – manžeta, vyrobený do podoby troch prstencov. Zachycovač spony chýba. Vinutie dvojstranné, symetrické s vnútornou tetivou, ihla z väčšej časti odlomená. Spona na povrchu pokrytá nekvalitnou zelenou patinou, z časti opadanou.

Rozmery predmetu: dĺžka: 4,55+ cm, šírka lučíka: 0,47 cm, šírka vinutia: 0,9 cm.

Vyhodnotenie

Oba poklady tetradrachiem typu BIATEC poukazujú na niekoľko zvláštností, či potvrdzujú doteraz známe skutočnosti o obehu uvedených mincí. V oboch pokladoch sú zastúpené mince s piatimi rôznymi druhmi nápisov – BIATEC, NONNOS, BVS-SVMARVS, DEVIL a SONNOS. Tieto predstavovali osobné mená významných predstaviteľov oppida, ktorí sa vyznačovali razbou vlastných mincí. V súčasnosti poznáme 15 rôznych nápisov na minciach, pričom jeden druh je bez nápisu (Kolníková 1998, 3). Keďže Biattec razil v Bratislave mince ako prvý a spočiatku jediný, muselo ísť o veľmi významného muža keltskej spoločnosti. Pravdepodobne bol kmeňovým vodcom, či priamo kráľom (Kolníková 1991, 43). Jeho význam dokladá aj to, že mince s jeho menom sa

produkovali počas celej existencie mincovne. Z toho dôvodu patria keltské tetradrachmy bratislavského typu BIATEC medzi najpočetnejšie a v súčasnosti rozoznávame až päť jeho rôznych variantov (Kolníková 1991, 11–12). V oboch nami skúmaných nálezoch sa vyskytli spolu tri mince tohto typu. Čo je však zaujímavé, z pokladu z Bratislavy-Rače pochádza jeho najstarší variant, ktorý sa datuje do počiatkov činnosti keltskej mincovne v Bratislave (Kolníková 1991, 84). Predloha k nemu pochádza z rímskych republikánskych denárov, na ktorých sú zobrazené hlavy Honosa a Virtusa, datované približne do roku 70 pred Kr. Po tomto dátume teda došlo k razbe uvedených mincí v Bratislave (Kolníková 2003, 38). Spomínané varianty sa produkovali pomerne dlhú dobu a preto ich možno považovať za najpočetnejšie mince druhu Biatec. Z toho dôvodu nie je ich výskyt v nami skúmanom poklade ničím výnimočným. V oboch nálezoch sa našlo aj po jednom exemplári tretieho variantu. Napriek tomu, že tento je vzácnejší ako predchádzajúci variant, poznáme ho aj z väčších pokladov mincí nielen zo Slovenska (Bratislava, Žilinská ulica a Reča), ale objavujú sa v rakúskych hromadných nálezoch z Deutsch-Jahrendorfu, Viedne-Simmeringu a Schwechatu, či z Gerlitzenalpu (Kolníková 1991, 11).

V poklade z Pezinka sa zachovali aj dve tetradrachmy s nápisom NONNOS. Uvedený typ mincí sa často objavuje spolu s tetradrachmami s nápisom BIATEC, čo jednoznačne dokladá spolupatričnosť oboch druhov. Mince s nápisom NONNOS sa razili vo väčších počtoch, čo dokumentuje početnosť ich variantov a razba drobných nominálov. Oba druhy mincí sa produkovali súbežne v bratislavskej mincovni pomerne dlhé obdobie. Podobne ako vládca Biatec, aj Nonnos musel mať významné postavenie v keltskej spoločnosti.

Z nálezu v Bratislave-Rači sa objavila aj zvláštna chybná razba varianty NONNOS, kde je nápis zobrazený v obrátenej podobe ako SONNON. K chybe došlo najskôr pri výrobe razidla, kam sa omylom naniesol nápis opačne. Uvedený nedostatok však výrobcov pravdepodobne príliš neznepokojoval, lebo mince s týmito chybami sú relatívne časté a objavujú sa nielen v slovenských, ale aj v rakúskych nálezoch. Uvedená razba patrí do najmladšej fázy činnosti bratislavskej mincovne, ktorej dolná hranica je podľa posledných zistení vymedzená približne rokom 40 pred Kr. (Kolníková 1998, 3; Kolníková 2003, 39). Z ďalších mincí z Rače a Pezinka sú zaujímavé tetradrachmy varianty 2 s nápisom DEVIL. Obe sú dôležité z toho dôvodu, že reprezentujú mladšiu fázu činnosti mincovne a ich produkciu možno zaradiť tesne pred rokom 45 pred Kr. Pravdepodobne najvzácnejšou mincou je tetradrachma s nápisom BVSSVMARVS pochádzajúca z pezinského nálezu. Tieto razby sa doteraz zachovali len v šiestich exemplároch (Kolníková 1991, 13), z ktorých jeden sa našiel práve v Pezinku (Ondrouch 1964, č. 88). Pri oboch nálezoch môžeme súhrnne povedať, že sú tu zastúpené mince zo širokého chronologického obdobia pôsobenia mincovne.

Nálezy tetradrachmiem typu BIATEC sú známe predovšetkým z priestoru bratislavského oppida, rozprestierajúceho sa na území Bratislavy. Doteraz je známym sedem hromadných nálezov tetradrachmiem bratislavského typu práve z priestoru Bratislavy - Starého mesta a jeho zázemia v polohe na Námestí slobody (Kolníková 1991; Pieta – Zachar 1993, 180). Z oblasti mimo Bratislavy ide o lokality Reča, Pezinok a Bielovce (Ondrouch 1964, č. 88, 91, 96). Hromadné nálezy veľkých strieborných mincí bratislavského typu pochádzajú aj z Dolného Rakúska z obcí Schottwein, Deutschen Jarndorfu, z Viedne-Simmeringu, a Schwechatu, ako aj z Korutánskej obce Gerlitzenalpe. Uvedené mince sú známe aj z geograficky vzdialenejších oblastí ako je dnešné Rumunsko, Ukrajina, či Ta-

liansko, čo by mohlo nasvedčovať na smery kontaktov bratislavského oppida (Kolníková 2008, 20). Vo väčšine prípadov ide o nálezy objavené v prvej polovici 20. storočia, resp. ešte o staršie nálezy (Ondrouch 1958, 98 nn.; Kolníková 1991, 24). V prípade Bratislavy - Starého mesta ide o polohy: Hausbergl na severozápadnom návrší Bratislavského hradu, námestie SNP (Tatrabanka), dva hromadné nálezy pochádzajú z Námestie slobody a jeden nález je z neďalekej Žilinskej ulice, kde bola situovaná tzv. remeselnícka osada (Ondrouch 1964; Kolníková 1991, 25 n.). Okrem týchto hromadných nálezov sa v priestore Bratislavy objavujú solitérne exempláre aj v neskorolátenských sídliskových vrstvách a objektoch.

Nález piatich kusov tetradrachiem bratislavského typu Biatec, ako sme už spomenuli vyššie, nie je z Pezinka prvým. V minulosti pred rokom 1907 bol v Pezinku nájdený a neskôr aj publikovaný nález dvoch až troch strieborných tetradrachiem bratislavského typu s nápismi BVSV, BVSSVMARVS a možno aj COBROVOMARVS (Ondrouch 1958, 105; Ondrouch 1964, č. 88; Fiala 1998, 212–213). Ako sme už spomenuli v úvode, v blízkosti plochy nálezu Biatecov sa podarilo nájsť aj súčasti z noricko-panónskeho opaska (kovania a zápona), čo by istým spôsobom mohlo naznačovať dobu, kedy sa nález dostal do zeme. Vzhľadom na datovanie súčastí noricko-panónskeho opaska a za predpokladu, že mince a opasok spolu súvisia, ide pravdepodobne o obdobie, kedy sa oblasť Bratislavy dostáva do sféry vplyvu Norikov, po ústupe Dákov niekedy v poslednej tretine/štvrtine 1. storočia pred Kr.

Dva nálezy tetradrachiem bratislavského typu z Pezinka, už spomínaný starší spred roka 1907 (Ondrouch 1958, 105; Ondrouch 1964, č. 88) a nami prezentovaný nový nález, ako aj nálezy mincí menších nominálov bratislavského typu Simmering v jeho blízkom okolí, napríklad: Slovenský Grob (Pánis 2004, 193; Čambal – Pospechová – Wittgrüber, v tlači), Blatné (Čambal, v tlači) a v okolí Modry alebo Svätého Jura pri Bratislave (Kolníková 1990, 251) potvrdzujú výrazné osídlenie priestoru v okolí Pezinka a v povodí toku Čiernej vody (Slovenský Grob, Chorvátsky Grob) v neskorkej dobe laténskej. Naznačujú tým úzke kontakty s bratislavským oppidom, pričom je zrejmé, že táto oblasť tvorila v neskorolátenskom období jeho širšie zázemie (Čambal 2008, 104; Pieta 2008, 81). Nález spony typu Alèsia (Čambal – Wittgrüber 2006, 323) a nami prezentovaného nálezu tetradrachiem bratislavského typu v kopcoch Malých Karpát z okolia Pezinka, snáď dokazujú aj dôležitosť priechodu, resp. komunikácie cez Karpaty v priestore Pezinskej Baby smerom na Záhorie.

Súčasti noricko-panónskeho opaska

Noricko-panónske súčasti odevu sa v priestore juhozápadného Slovenska vyskytujú predovšetkým v rámci obdobia staršej doby rímskej. Vyskytujú sa ako súčasti výbavy hrobových celkov, datovaných do obdobia prvých decénií 1. storočia po Kr., na pohrebiskách v Abraháme, Kostolnej pri Dunaji, Sládkovičove a v hroboch z Bratislavy-Devína (Kolník 1959; Kolník 1980, Kolník 1991). Ide predovšetkým o spony a súčasti opasok. V poslednom období sa problematike noricko-panónskych súčastí odevu venovala I. Kvetánová (Kvetánová 2006, 379 nn.). Tieto predmety sú spojované s pôvodným keltským obyvateľstvom Norika a Panónie v neskorkej dobe laténskej, ktoré sa tešili obľube aj v prvom storočí po Kr. v germánskom prostredí barbarika. V Noriku sa pásové garnitúry nachádzajú predovšetkým v ženských hroboch, avšak v Čechách, resp. v barbariku sa

objavujú hlavne v mužských hroboch, napríklad na pohrebisku v Dobřichově-Piřchore (Droberjar 1999a, 3; Droberjar 1999b; Krekovič 1987, 246; Kvetánová 2006, 384).

Na lokalite v Malých Karpatoch pri Pezinku (miesto nálezu má podobu malej terasy nad tokom potoka) sa podarilo pri overovaní nálezových okolností nájsť v blízkosti nálezu piatich kusov tetradrachiem bratislavského typu Biatec aj niekoľko súčastí noricko-panónskeho opaska. Ide o bronzovú obdĺžnikovú opaskovú záponu s jedným stredovým spojovacím článkom typu *Garbsch G1b* (tab. I: 9a, 9b) (Garbsch 1965, 80) a o obojstranné, nitmy zdobené bronzové plechové kovanie opaska typu *Garbsch B7g* (tab. I: 8a, 8b) (Garbsch 1965, 93). Vzhľadom na poškodenie oboch koncov kovania je ťažké určiť, o aký typ presne ide. Predpokladáme však, že ide o typ *Garbsch B7g* s tromi radmi a tromi stĺpcami nitov. Pravdepodobne ide o starší variant kovania, keďže sa odlišuje jednak prepojením oboch kovaní, kde sú plechy kovania prepojené pomocou dvoch tyčínok, ktoré sú spojené osmičkovitou objímkou na oboch ich koncoch. Typy patriace do doby rímskej sú spojované už kompletne odliatou rámovou spojkou so stredovou prepážkou. Odlišná je aj výzdoba prehnutých častí oboch plechov kovaní v mieste spojenia platničiek v stredovej časti. V našom prípade sú ryhy rovné, v prípade doby rímskej sú už šikmé a za prehnutou časťou je plech kovania vypuklý v tvare zvislej šošovky. Na pohrebiskách zo začiatku staršej doby rímskej sa vyskytujú už práve vyvinutejšie formy týchto opaskových kovaní. Ku kovaniu opaska patrí aj jeden fragment plechu zo spodnej nezdobenej časti plechového kovania (tab. I: 7a, 7b) a jedna tyčinka zo spojovacej časti kovania (tab. I: 6). Klasický typ týchto kovaní sa nachádza už na spomínaných žiarových pohrebiskách zo staršej doby rímskej v Abraháme – hrob 166 (Kolník 1980, Taf. XLVIII: 166: d), Sládkovičove – hrob 58 a hrob 64 (Kolník 1980, Taf. CLI: g; CLIII: c), ako aj v Bratislave-Devíne, v hrobe A (Kolník 1991, obr. 5). Podobné kovanie typu *Garbsch B7b* pochádza aj zo žiarového hrobu zo Žlkoviec (Kolník 1959, tab. IV: 1 – 3).

Podľa J. Garbscha ide v prípade opaskov typu *Garbsch B7g*, ako aj v prípade zápony typu *Garbsch G1b* o najčasnšie formy, vyskytujúce sa v prvých desaťročiach 1. storočia po Kr. (Garbsch 1965, 92). Podľa E. Droberjara spadajú dočasnej fázy stupňa B1 (B1a – 10/5 pred Kr. – 20/30 po Kr.; Droberjar 1999b, 145). Analogický nález zápony typu *Garbsch G1b* z Pezinka pochádza zo Skalskej Novej Vsi, z oblasti púchovskej kultúry (Pieta 1982, 50, Taf. XVI: 15). Podľa E. Krekoviča ide podobne ako v prípade nálezu z Pezinka o starobylý tvar tohto typu noricko-panónskej zápony (Krekovič 1987, 246). Predpokladáme, že súčasti noricko-panónskeho opaska so záponou patria k najčasnším typom noricko-panónskych opaskových garnitúr, spadajúcich do obdobia poslednej tretiny/štvrtiny 1. storočia pred Kr.

Keďže ide o nález bez bližších nálezových súvislostí, je problematické určiť vzťah medzi mincami a súčastami noricko-panónskeho opaska. Avšak keďže išlo o nález na pomerne malej ploche terasy a nenachádzali sa tam žiadne iné nálezy, môžeme predpokladať, že nález mincí pravdepodobne súvisí so súčastami noricko-panónskeho opaska. Pre oblasť bratislavského oppida sa predpokladá po polovici 1. storočia pred Kr. výrazný vplyv Norikov, po porážke Bójov Dákmi okolo polovice 1. storočia pred Kr., čoho dôkladom je aj hromadný nález norických mincí typu Eis, Magdalensberg a tetradrachmy s nápisom ADNAMATI z Bratislavského hradu (Kolníková 1996, 50; Čambal 2004, 42 nn.). Z toho dôvodu predpokladáme, že sa mince bratislavského typu Biatec, ako aj súčasti noricko-panónskeho opaska dostali do zeme niekedy v dobe zániku bratislavského oppida počas Augustovho principátu, v poslednej štvrtine 1. storočia pred Kr.

Možná prítomnosť noricko-panónskeho opaska s tetradrachmami v jednom poklade by dokladala jeden zaujímavý fakt. Medzi datovaním tetradrachmiem (70 – 40 pred Kr.) a noricko-panónskym opaskom, ktorý možno približne zaradiť do včasnej fázy stupňa B1 (B1a – 10/5 pred Kr. – 20/30 po Kr.), resp. o niečo skôr, je niekoľko desaťročný rozdiel. To by mohlo naznačovať, že tetradrachmy sa mohli naďalej používať aj po zničení panstva Bójov. Nie je však vylúčené, že majiteľ ich mohol uchovať len kvôli obsahu drahého kovu.

Spona typu *Jezerine - Feugère 12a*, resp. *Jezerine IIb*

Bronzová oblúková spona typu *Jezerine - Feugère 12a* bola ako prvá definovaná J. Wernerom (Werner 1961, 143). Ide o včasnorímsku sponu s najväčšou koncentráciou východne a južne od Álp. Sponu pomenovala na základe jej toponymného náleziska *Jezerine* v Bosne - Hercegovine S. Rieckhoffová (Rieckhoff 1975, 24 n., Taf. 1: 5; 12). V súčasnosti sa používa označenie tejto spony ako typ *Jezerine - Feugère 12a* (Feugère 1985, 253–258, 438), resp. presnejšie pre typ nášho exempláru *Jezerine IIb* (Demetz 1999, 100, Taf. 25: 5). Nami spracovávaná spona má analógiu v Bratislave na Hlavnom námestí č. 7, vo výplni neskorolátenského objektu 14 (Musilová – Lesák 1996, 98 n., tab. II: 3 a, b). Zhoduje sa spôsobom výroby, ktorý je chybný (Musilová – Lesák 1996, 98), t. j. obe spony sú zdobené na spodnej strane lučíka. Zaujímavé je, že v minulosti sa pokúsil o vyčlenenie tzv. bratislavského variantu spony typu *Jezerine* Lev Zachar. K sponám typu *Jezerine* priradil nález spony, pochádzajúci z Panskej ulice 19 – 21, z objektu 3a/85 vrstvy 15/I (Zachar – Rexa 1988, 60–62, Abb. 25: 6). Avšak v jej prípade ide o odlišný typ neskorolátenskej spony, konkrétne o variant spony typu *Feugère 11a* (Feugère 1985, 247; Pieta – Zachar 1993, 170). V našom prípade by sme teoreticky mohli uvažovať o miestnom napodobení spony typu *Jezerine - Feugère 12a*, keďže ide o rovnaký spôsob výroby, podobne ako v prípade nálezu z Hlavného námestia č. 7 (zdobená spodná časť lučíka spony).

Oblúkové včasnorímske, resp. neskororepublikánske spony typu *Jezerine - Feugère 12a* sú v našom prostredí datované do neskorolátenského stupňa LTD2 po roku 50 pred Kr., pričom sa objavujú až v jeho závere okolo začiatku poslednej tretiny 1. storočia pred Kr. (Musilová – Lesák 1996, 103). Z hradiska v Devíne pochádzajú dva nálezy bronzových spôn typu *Jezerine*. Ide o typ spony *Jezerine - Feugère 12a*, vyrobenej v klasickom prevedení so zdobenou vrchnou stranou lučíka (Pieta – Plachá 1999, Abb. 11: 1), ako aj o typ *Jezerine - Feugère 12b2*, ktorá je zdobená na lučíku figurálnymi motívmi (Pieta – Plachá 1999, Abb. 13: 12). Oba nálezy spôn z Bratislavy-Devína sa nachádzali v neskorolátenskej vrstve, ktorá bola pod vrstvou z augustovského obdobia (Pieta – Plachá 1999, 194).

Datovanie spony typu *Jezerine - Feugère 12a* spadá podľa S. Rieckhoffovej do obdobia záveru rímskej republiky, pričom sa spomínaná spona vyskytuje ešte v prvých rímskych táboroch augustovského obdobia na Rýne, potom sa jej výskyt končí (Rieckhoff 1975, 26). Spony typu *Jezerine* boli vyrábané od polovice 1. storočia pred Kr., približne do 30 rokov 1. storočia pred Kr., avšak väčšina z týchto spôn bola vyrábaná a používaná aj počas posledných troch desaťročí starého letopočtu (Demetz 1999, 103). Podobne sú tieto spony datované aj ďalšími bádatelmi (Feugère 1985, 258; Guštin 1991, 41 n.). Podľa S. Demetza sú spony typu *Jezerine IIb* najstaršie spomedzi ním vyčleneného typu II. (IIa, IIc) a ich výskyt trvá zhruba do obdobia zlomu letopočtov (Demetz 1999, 105, Abb. 7). Za predpokladu, že spona typu *Jezerine - Feugère 12a*, resp. *Jezerine IIb* súvisí s nále-

zom štyroch tetradrachiem z Bratislavy - Rače, môže byť vodítkom aj k určeniu doby ich uloženia do zeme v období po polovici 1. storočia pred Kr., až začiatku poslednej tretiny 1. storočia pred Kr. Naskytlí sa dve možnosti, kedy sa mohli mince dostať do zeme. Ide o udalosť, súvisiacu s bójsko-dáckym konfliktom, resp. o niečo neskôr, pravdepodobne v období zániku bratislavského oppida na začiatku Augustovho principátu (Kolníková 1996; Čambal 2004). Keďže ide o nález bez bližších nálezových súvislostí, je do značnej miery problematické jeho presné datovanie, ako aj jednoznačné určenie vzťahu medzi mincami a nálezom spony.

Záver

Prezentované nálezy mincí bratislavského typu Biatic z Pezinka a Bratislavy-Rače sú v posledných desaťročiach jediné známe a zdokumentované hromadné nálezy, resp. nálezy obsahujúce viac exemplárov mincí tohto typu. V oboch prípadoch nálezov mincí z Pezinka a Bratislavy-Rače ide o klasické zloženie súboru mincí, kde sú zastúpené razby, spadajúce do všetkých fáz razobnej aktivity keltskej mincovne v Bratislave (Kolníková 1991, 84). Nález z Bratislavy-Rače spadá do oblasti tzv. Veľkej Bratislavy a do istej miery vyplňuje vákuum nálezov mincí bratislavského typu smerom na východ k Pezinku, odkiaľ sú v súčasnosti známe už dva nálezy tetradrachiem bratislavského typu. Oba nálezy sú dôležité aj z dôvodu, že sa v ich blízkosti našli s bronzovou sponou typu *Jezerine - Feugère 12a* (Bratislava-Rača), a tiež so súčasťami noricko-panónskeho opaska typu *Garbsch B7g* a s opaskovou záponou typu *Garbsch G1b*. Práve tieto predmety teoreticky môžu naznačovať obdobie, kedy mohli byť mince uložené do zeme, t. j. pravdepodobne v období úpadku moci Bójov v tomto priestore a zániku bratislavského oppida v poslednej tretine/štvrtine 1. storočia pred Kr.

POZNÁMKY

¹Mince sú uložené v súkromnej zbierke a kovania z noricko-panónskeho opaska sú uložené v zbierkach Mestského múzea v Pezinku.

²Mince a spona sú uložené v súkromnej zbierke.

LITERATÚRA

- ČAMBAL, R. 2004: Bratislavský hradný vrch – akropola neskorolaténskeho oppida. Zbor. SNM, Arch. Supplementum 1, Bratislava 2004.
- ČAMBAL, R. 2008: Osídlenie okresov Bratislava, Senec a Pezinok v dobe laténskej. In. Pospechová, P. – Wittgrüber, P. (Ed.): Zborník CARNVNTVM – GERVLATA. Germánske osídlenie pri Dunaji v priestore Bratislavskej brány ako širšie hospodárske zázemie Carnunta a Gerulaty, Bratislava 2008, s. 101–117.
- ČAMBAL, R. v tlači: Keltská minca typu Simmering z Blatného. Slov. Num. XIX, v tlači.
- ČAMBAL, R. – POSPECHOVÁ, P. – WITTGRÜBER, P. v tlači: Keltské mince typu Simmering zo Slovenského Grobu. Slov. Num. 19, v tlači.
- ČAMBAL, R. – WITTGRÜBER, P. 2006: Spona typu „Alèsia“ z Pezinka. Zbor. SNM 98, Arch. 16, s. 323–330.
- DEMETZ, S. 1999: Fibeln der Spätlatène- und frühen römischen Kaiserzeit in den Alpenländern. Raden/Westf.
- DROBERJAR, E. 1999a: Od plaňanských pohárov k vinařické skupině. Kulturní a chronologické

- vztahy na území Čech v době římské a v časně době stěhování národů. Sborník Národního muzea, Praha 53, s. 1–58.
- DROBERJAR, E. 1999b: Dobřichov-Pičhora. Ein Brandgräberfeld der ältern römischen Kaiserzeit in Böhmen (Ein Beitrag zur Kenntnis des Marbod-Reichs). *Fontes archaeologici Pragenses* 23. Prague.
- FIALA, A. 1998: Nález keltskej tetradrachmy COBROVOMARUS v Modre-Záhumeniaciach. *Slov. Num.* 15, s. 212–213.
- FEUGÈRE, M. 1985: Les fibules en Gaule méridionale de la conquête à la fin du Ve siècle ap. J.-C. *Revue Archéologique de Narbonnaise, Supplément* 12, Paris.
- GARBSCHE, J. 1965: Die norisch-pannonische Frauentrach im 1. und 2. Jahrhundert. München.
- GUŠTIN, M. 1991: Posočje in der jüngeren Eisenzeit. Ljubljana.
- KOLNÍK, T. 1959: Germánske hroby zo staršej doby rímskej zo Zohora, Žlkoviec a Kostolnej pri Dunaji. *Slov. Arch.* 7, s. 144–162.
- KOLNÍK, T. 1980: Römerzeitliche Gräberfelder in der Slowakei. Bratislava.
- KOLNÍK, T. 1991: Zu ersten Römern und Germanen an der mittlern Donau im Zusammenhang mit den geplanten römischen Angriffen gegen Marbod 6 n. Chr. In: Die römische Okkupation nördlich der Alpen zur Zeit des Augustus. *Kolloquium Bergkamen 1989: Vorträge, Bodenaltertümer Westfalens*, Bd. 26. Aschendorf Münster, s. 71–84.
- KOLNÍKOVÁ, E. 1990: Neznámy hromadný nález keltských mincí z okolia Modry alebo Jura pri Bratislave z roku 1910. *Slov. Num.* 11, s. 249–253.
- KOLNÍKOVÁ, E. 1991: Bratislavské keltské mince. Bratislava.
- KOLNÍKOVÁ, E. 1996: Norische Münzen im Oppidum Bratislava und in seinem Hinterland. *Slov. Num.* 14, s. 9–57.
- KOLNÍKOVÁ, E. 1998: Bratislavské keltské mince vo svetle doterajších poznatkov. *Numizmatika* 16, Bratislava, s. 1–13.
- KOLNÍKOVÁ, E. 2003: Keltské mincovníctvo na Slovensku – vrchol peňažno-historického vývoja pred zlomom letopočtu. *Ľudia – Peniaze – Banky. Zborník z konferencie*. Bratislava, s. 33–46.
- KOLNÍKOVÁ, E. 2008: Keltské mince v dejinách Slovenska. K nedožitým 80. narodeninám Jozefa Hlinku. *Zbor. SNM* 100, *Hist.* 46, s. 11–30.
- KREKOVIČ, E. 1987: Rímske importy na Slovensku. *Pam. Arch.* 78, s. 231–282.
- KVETÁNOVÁ, I. 2006: Noricko-panónske súčasti odevu v germánskych hroboch zo severnej časti stredného Podunajska. In: Droberjar, E. – Lutovský, M. (eds.): *Archeologie Barbarů 2005*, Praha, s. 379–404.
- MUSILOVÁ, M. – LESÁK, B. 1996: Neskoro-laténske osídlenie na Hlavnom námestí č. 7 (Kutscherfeldov palác) v Bratislave. *Zbor. SNM* 90, *Arch.* 6, s. 87–105.
- ONDROUCH, V. 1958: Keltské mince typu Biatic z Bratislavy. Bratislava.
- ONDROUCH, V. 1964: Nálezy keltských, antických a byzantských mincí na Slovensku. Bratislava.
- PÁNIS, B. 2004: Nálezy mincí z Pezinku a zo Slovenského Grobu. *Slov. Num.* 17, s. 193–194.
- PIETA, K. 1982: Die Púchov - Kultur. Nitra.
- PIETA, K. 2008: Keltské osídlenie Slovenska. Mladšia doba laténska. *Archaeologica Slovaca Monographiae*, Tomus XI. Nitra.
- PIETA, K. – PLACHÁ, V. 1999: Die ersten Römer im nördlichen Mitteldonauraum im Lichte der neuen Grabungen in Devín. In: Fischer, Th. – Precht, G. – Tejral, J. (Hrsg.): *Germanen beiderseits des spätantiken Limes*. Köln – Brno, s. 179–205.
- PIETA, K. – ZACHAR, L. 1993: Neskoro-laténske oppidum v historickom jadre mesta. In: T. Štefanovičová a kol.: *Najstaršie dejiny Bratislavy*. Bratislava, s. 148–209.
- RIECKHOFF, S. 1975: Münzen und Fibeln aus dem Vicus des Kastells Hüffingen (Schwarzwald-Baar-Kreis). In: *Saalburg Jahrbuch* 32, Berlin – New York.
- ZACHAR, L. – REXA, D. 1988: Beitrag zur Problematik der spätlatènezeitlichen Siedlungshorizonte innerhalb des Bratislavaer Oppidums. *Zbor. SNM* 82, *Hist.* 28, s. 27–72.

KELTISCHE TETRADRACHMEN AUS PEZINOK UND BRATISLAVA-RAČA

RADOSLAV ČAMBAL – MAREK BUDAJ

In den Jahren 2007 und 2008 dokumentierten die Angestellten des Slowakischen Nationalmuseums - Archäologischen Museums in Bratislava zwei kleinere Hortfunde von keltischen silbernen Tetradrachmen vom Bratislavaer Typ.

Der Fund Nr. 1 stammt aus den Kleinkarpaten bei Pezinok. Es handelt sich um fünf Exemplare von großen keltischen silbernen Tetradrachmen vom Bratislavaer Typ mit Inschriften BIATEC, NONNOS (2 St.), BVSSVMARVS und DEVIL. In der Nähe des Münzfundes konnte man auch Bestandteile von dem *norisch-pannonischen Gürtel* entdecken.

Der Fund Nr. 2 stammt aus Bratislava - Rača, ebenfalls aus einer Fundstelle in den Kleinkarpaten. Es handelt sich um vier Exemplare von großen keltischen silbernen Tetradrachmen vom Bratislavaer Typ mit Inschriften BIATEC (2 St.), DEVIL und SONNON. Zusammen mit diesen Münzen ist laut der Information des Finders an derselben Fundstelle auch eine unvollständige spätlatènezeitliche Bronzefibel vom Typ *Jezerine – Feugère 12a* zutage gekommen.

Auswertung

Beide Hortfunde von Tetradrachmen vom Typ BIATEC deuten auf einige Besonderheiten hin, oder bestätigen die bisher bekannten Tatsachen über den Umlauf dieser Münzen. In beiden diesen Schatzfunden sind fünf verschiedenen Inschriften vertreten – BIATEC, NONNOS, BVSSVMARVS, DEVIL und SONNON. Diese repräsentierten die Personennamen von bedeutenden Vertretern des Oppidums, die sich mit eigener Münzprägung ausgezeichnet haben. Zur Zeit kennen wir 15 verschiedene Inschriften auf Münzen und eine Münzart ohne Inschrift. Da Biatec der erste und am Anfang auch der einzige war, der in Bratislava Münzen geprägt hat, musste sich um einen sehr bedeutenden Mann im Rahmen der keltischen Gesellschaft handeln. Vermutlich ist er ein Stammesführer gewesen, oder sogar ein König. Seine Bedeutung ist auch durch die Tatsache untermauert, dass die Münzen mit seinem Namen während der ganzen Bestehensdauer der Münzstätte geprägt wurden. Aus diesem Grund gehören die keltischen Tetradrachmen vom Bratislavaer Typ BIATEC zu den zahlreichsten und gegenwärtig unterscheiden wir sogar fünf verschiedene Varianten. In beiden behandelten Hortfunden erschienen insgesamt drei Münzen dieses Typs. Interessant ist aber, dass aus dem Schatz aus Rača deren älteste Variante stammt, die an den Wirkungsanfang der keltischen Münzstätte in Bratislava datiert wird. Die Vorlage dafür kommt von römischen republikanischen Denaren mit Abbildung von Honos und Virtus ungefähr aus dem Jahre 70 v. Chr. Nach diesem Datum kam es also zur Prägung der obengenannten Münzen in Bratislava. Die angeführten Varianten sind eine relativ lange Zeit hergestellt worden und deswegen kann man sie als die zahlreichsten Münzen vom Typ BIATEC betrachten. Aus diesem Grund bedeutet deren Vorkommen in dem behandelten Hortfund nichts Außergewöhnliches. In beiden Schätzen erschien auch je ein Exemplar der dritten Variante.

Obwohl diese Variante seltener ist als die vorangehende, kennen wir sie auch aus größeren Münzenhortfunden nicht nur aus der Slowakei (Bratislava – Žilinská-Straße und Reca), sondern auch aus österreichischen Fundstellen von Deutsch Jahrndorf, Schwechat, Wien-Simmering oder Gerlitzenalpe.

In dem Schatzfund aus Pezinok erhielten sich auch zwei Tetradrachmen mit der Inschrift NONNOS. Der angeführte Münztyp erscheint oft in Vergesellschaftung mit Tetradrachmen mit der Inschrift BIATEC, wodurch die eindeutige Zeitgenössigkeit beider dieser Typen belegt ist. Die Münzen mit der Inschrift NONNOS hat man in größeren Mengen geprägt, wie dokumentiert durch die Vielzahl ihrer Varianten und die Prägung von kleinen Nominalen. Beide diese Münztypen sind eine relativ lange Zeit parallel zueinander in der Bratislavaer Münzstätte geprägt worden. Ähnlich wie der Herrscher Biatec, musste auch Nonnos eine bedeutende Stellung in der keltischen Gesellschaft gehabt haben.

In dem Hortfund aus Rača erschien auch eine außergewöhnliche Fehlprägung der Variante NONNOS, wo die Inschrift in umgekehrter Reihenfolge als SONNON abgebildet ist. Zu diesem Fehler kam es höchstwahrscheinlich beim Fertigen des Prägestocks, wo die Inschrift aus Versehen verkehrt angebracht wurde. Dieser Nachteil hat die Hersteller aber allem Anschein nach nicht sehr beunruhigt, denn die Münzen mit solchen Fehlern sind relativ häufig und erscheinen nicht nur in slowakischen, sondern auch in österreichischen Befunden. Die angeführte Prägung gehört in die jüngste Wirkungsphase der Bratislavaer Münzstätte, deren untere Grenze anhand der letzten Feststellungen ungefähr mit dem Jahr 40 v. Chr. begrenzt ist. Von den anderen Münzen aus Rača und Pezinok erscheinen als interessant die Tetradrachmen der Variante 2 mit der Inschrift DEVIL. Beide von ihnen sind wichtig, denn sie repräsentieren die jüngere Wirkungsphase der Münzstätte und deren Produktion kann man knapp vor das Jahr 45 v. Chr. datieren. Am wertvollsten unter den aufgefundenen Münzen ist vermutlich die Tetradrachme mit der Inschrift BVSSVMARVS aus dem Hortfund von Pezinok. Diese Prägungen erhielten sich bisher nur in sechs Exemplaren und eines von ihnen wurde gerade in Pezinok gefunden. Bei den beiden Schatzfunden können wir zusammenfassend sagen, dass in ihnen die Münzen aus einer breiten Zeitspanne der Wirkungsperiode der Münzstätte enthalten sind.

Die Funde von Tetradrachmen vom Typ BIATEC kennt man vor allem aus dem Raum des Bratislavaer Oppidums, erstreckt auf dem Gebiet Bratislavas. Bis heute kennen wir sieben Hortfunde von Tetradrachmen des Bratislavaer Typs gerade aus dem Bereich der Bratislavaer Altstadt und deren Umfeldes am Platz Námestie slobody. Im Raum außerhalb von Bratislava handelt es sich um die Fundstellen von Reca, Pezinok und Bielovce. Hortfunde von großen silbernen Münzen vom Bratislavaer Typ stammen auch aus niederösterreichischen Gemeinden Schottwein und Deutsch Jahrndorf, aus Wien-Simmering, Schwechat sowie aus der Kärntner Gemeinde Gerlitzenalpe. Die angeführten Münzen kennen wir auch aus geographisch entfernteren Gebieten, wie aus heutigem Rumänien, aus der Ukraine oder aus Italien, was auf die Richtungen der Kontakte des Bratislavaer Oppidums hindeuten könnte. In den meisten Fällen handelt es sich um Funde, die in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts bzw. noch früher entdeckt wurden. Bei der Bratislava-Altstadt geht es um folgende Lagen: Hausbergl auf der nordwestlichen Anhöhe der Bratislavaer Burg, der Platz Námestie SNP (Tatrabanka), zwei Hortfunde stammen aus dem Platz Námestie slobody und einer aus der unweiten Žilinská-Straße,

wo die sog. Handwerkersiedlung situiert war. Außer diesen Hortfunden erscheinen auf dem Gebiet Bratislavas vereinzelte Exemplare auch innerhalb der spätlatènezeitlichen Siedlungsschichten und -objekte.

Der Fund von fünf Exemplaren von Tetradrachmen vom Bratislavaer Typ BIATEC, wie schon oben erwähnt, ist nicht der erste aus Pezinok. Vor dem Jahre 1907 fand man in Pezinok 2 – 3 silberne Tetradrachmen vom Bratislavaer Typ mit Inschriften BVSU, BVS-SVMARVS und vielleicht auch COBROVOMARVS, die später auch publiziert wurden. Wie wir schon in der Einleitung erwähnt haben, konnte man in der Nähe der Fundstelle von den Biatic-Münzen auch Bestandteile des norisch-pannonischen Gürtels (Beschläge und Schließe) entdecken. Diese Tatsache könnte auf gewisse Weise auf die Zeit hindeuten, in der dieser Fund in der Erde deponiert wurde. Im Hinblick auf die Datierung der Bestandteile des norisch-pannonischen Gürtels und unter der Voraussetzung, dass die Münzen und der Gürtel zusammenhängen, handelt es sich vermutlich um die Periode, als der Bratislavaer Raum unter den Einfluss der Noriker gelangte, nach dem Rücktritt der Daker irgendwo in dem letzten Drittel/Viertel des 1. Jahrhunderts v. Chr.

Die zwei Funde von Tetradrachmen vom Bratislavaer Typ aus Pezinok, der ältere aus der Zeit vor 1907 und der von uns präsentierte Neufund sowie die Funde von kleineren Nominalen vom Bratislavaer Typ Simmering aus naher Umgebung von Pezinok, z. B. aus Slovenský Grob, Blatné (Čambal, im Druck) und aus der Umgebung von Modra oder Sv. Jur belegen eine dichte spätlatènezeitliche Besiedlung in der Umgebung von Pezinok und im Flussgebiet von Čierna voda (Slovenský Grob, Chorvátsky Grob). Dadurch werden die engen Kontakte zum Bratislavaer Oppidum angedeutet und es liegt auf der Hand, dass dieses Gebiet in der Spätlatènezeit das breitere Umfeld von diesem Oppidum bildete. Der Fund einer Fibel vom Typ Alèsia und der von uns präsentierten Tetradrachmen vom Bratislavaer Typ im Berggebiet der Kleinkarpaten in der Umgebung von Pezinok belegt vielleicht auch die Wichtigkeit des Passes bzw. der Kommunikation durch die Karpaten im Raum von Pezinská Baba in Richtung zu der Záhorie-Region.

Bestandteile der norisch-pannonischen Gürtelgarnitur

Die norisch-pannonischen Trachtteile kommen in der Südwestslowakei vor allem während der älteren römischen Kaiserzeit vor. Man findet sie hier als Komponenten der Grabausstattung in Grabverbänden aus den ersten Jahrzehnten des 1. Jahrhunderts n. Chr. auf den Gräberfeldern in Abrahám, Kostolná pri Dunaji, Sládkovičovo und in den Gräbern aus Devín. Es handelt sich vor allem um Fibeln und Komponenten der Gürtelgarnitur. Diese Gegenstände werden mit der heimischen Keltenbevölkerung in Norikum und Pannonien der Spätlatènezeit in Zusammenhang gebracht und beliebt waren sie auch im ersten nachchristlichen Jahrhundert im germanischen Umfeld des Barbarikums. In Norikum findet man die Gürtelgarnituren vor allem in Frauengräbern, doch in Böhmen bzw. im Barbarikum erscheinen sie meistens in Männergräbern, z. B. auf dem Gräberfeld von Dobřichov-Pičhora.

An der kleinkarpatischen Fundstelle in der Nähe von Pezinok (der Fundort hat die Form einer kleinen Terrasse über dem Bach) konnte man beim Nachprüfen der Fundumstände in der Nähe des Fundes von fünf Tetradrachmen des Bratislavaer Typs BIATEC auch einige Bestandteile der norisch-pannonischen Gürtelgarnitur entdecken. Es handelt sich um eine bronzene rechteckige Gürtelschließe mit einem mittelständigen Verbindungsglied vom Typ *Garbsch G1b* (Tab. I: 9a, 9b) und um einen beidseitig

mit Nieten verzierten Blechbeschlag vom Typ *Garbsch B7g* (Tab. I: 8a, 8b). Vermutlich geht es um einen älteren Typ der Beschläge im Vergleich zu den Typen aus der älteren römischen Kaiserzeit, sowohl auf Grund der Verzierung als auch der Ausführung des Verbindungsglieds. Auf Gräberfeldern aus dem Anfang der älteren römischen Kaiserzeit findet man bereits die mehr entwickelten Formen von diesen Gürtelbeschlägen. Zu dem Gürtelbeschlag gehört auch ein Blechfragment von dem unteren, unverzierten Teil des Blechbeschlags (Tab. I: 7a, 7b) und ein Stäbchen von dem Verbindungsteil des Beschlags (Tab. I: 6). Den klassischen Typ von diesen Beschlägen findet man schon auf den oben erwähnten Brandgräberfeldern aus der älteren römischen Kaiserzeit in Abrahám – Grab 166, Sládkovičovo – Grab 58 und Grab 64 und in Devín – Grab A.

Laut J. Garbsch handelt es sich im Fall der Gürtel vom Typ *Garbsch B7g* sowie der Gürtelschließe vom Typ *Garbsch G1b* um die frühesten Formen, die in den ersten Jahrzehnten des 1. Jahrhunderts n. Chr. vorkommen. Nach E. Droberjar fallen sie in die Frühphase der Stufe B1 (B1a – 10/5 v. Chr. – 20/30 n. Chr.). Eine Analogie zu der Gürtelschließe vom Typ *Garbsch G1b* aus Pezinok stammt aus Skalská Nová Ves in der Nähe von Púchov. Laut E. Krekovič geht es ähnlich wie bei dem Fund aus Pezinok um eine alttertümliche Form von diesem Typ der norisch-pannonischen Schließe. Wir nehmen an, dass die Bestandteile des norisch-pannonischen Gürtels mit Schließe zu den frühesten Typen der norisch-pannonischen Gürtelgarnituren gehören und in den letzten Drittel/Viertel des 1. Jh. v. Chr. zu datieren sind.

Da es sich um einen Fund ohne nähere Fundzusammenhänge handelt, ist es problematisch, die Beziehung zwischen den Münzen und den Bestandteilen der norisch-pannonischen Gürtelgarnitur zu identifizieren. Weil diese Gegenstände auf einer relativ kleinen Fläche der Terrasse gefunden und von keinen weiteren Artefakten begleitet wurden, dürfen wir annehmen, dass der Münzfund vermutlich mit den Bestandteilen des norisch-pannonischen Gürtels zusammenhängt. Für das Gebiet des Bratislavaer Oppidums vermutet man nach der Mitte des 1. Jh. v. Chr. einen starken Einfluss der Noriker nach der Niederlage der Boier gegen die Daker rund um die Mitte des 1. Jh. v. Chr. Ein Beleg dafür ist auch der Hortfund von norischen Münzen von Typen Eis und Magdalensberg und der Tetradrachme mit der Inschrift ADNAMATI aus der Bratislavaer Burg. Aus diesem Grund nehmen wir an, die Münzen vom Bratislavaer Typ BIATEC sowie die Bestandteile der norisch-pannonischen Gürtelgarnitur gelangten in die Erde irgendwo während der Untergangsperiode des Bratislavaer Oppidums zur Zeit des Augusteischen Prinzipats im letzten Viertel des 1. Jh. v. Chr.

Das mögliche Zusammensein des norisch-pannonischen Gürtels mit Tetradrachmen in einem und demselben Hortfund würde eine interessante Tatsache belegen. Zwischen der Datierung von Tetradrachmen (70 – 40 v. Chr.) und dem norisch-pannonischen Gürtel, den man ungefähr in die Frühphase der Stufe B1 (B1a – 10/5 v. Chr. – 20/30 n. Chr.) bzw. etwas früher einsetzen kann, besteht ein Unterschied von einigen Jahrzehnten. Dies könnte andeuten, dass die Tetradrachmen auch nach dem Untergang der boischen Herrschaft im Umlauf blieben konnten. Es ist jedoch nicht ausgeschlossen, dass sie von ihrem Besitzer nur wegen des Edelmetallgehalts aufbewahrt wurden.

Die Fibel vom Typ *Jezerine – Feugère 12a* bzw. *Jezerine IIb*

Die bronzene Bogenfibel vom Typ *Jezerine – Feugère 12a* wurde zum ersten Mal von J. Werner definiert. Es handelt sich um eine frühromische Fibel mit der größten

Konzentration deren Vorkommens östlich und südlich der Alpen. Die Fibel wurde von S. Rieckhoff auf Grund der gleichnamigen Fundstelle Jezerine in Bosnien-Herzegowina benannt. Heutzutage bezeichnet man diese Fibel als Typ *Jezerine – Feugère 12a*, bzw. den Typ von unserem Exemplar mehr präzise als *Jezerine IIb*. Die zu verarbeitende Fibel findet ihre Analogie in Bratislava auf dem Platz Hlavné námestie Nr. 7, in der Füllung des spätlatènezeitlichen Objekts 14. Identisch bei diesen Exemplaren ist die fehlerhafte Herstellungsart, denn die beiden Fibeln sind auf der unteren Seite des Bügels verziert. Die Aussonderung der sog. Bratislavaer Variante der Fibel vom Typ *Jezerine* versuchte in der Vergangenheit Lev Zachar. In unserem Fall könnten wir theoretisch eine örtliche Nachahmung der Fibel vom Typ *Jezerine – Feugère 12a* voraussetzen, denn es handelt sich um die gleiche Herstellungsart, ähnlich wie bei dem Fund aus Hlavné námestie Nr. 7 (der verzierte untere Teil des Fibelbügels).

Die frührömischen bzw. spätrepublikanischen Bogenfibeln vom Typ *Jezerine – Feugère 12a* sind in unserem Milieu in die spätlatènezeitliche Stufe LTD2 nach dem Jahre 50 v. Chr. datiert, doch sie erscheinen erst am Ende dieser Stufe, ungefähr am Anfang des letzten Drittels des 1. Jh. v. Chr. Aus dem Burgwall auf Devín stammen zwei Funde von Bronzefibeln vom Typ *Jezerine*. Es handelt sich erstens um den Typ *Jezerine – Feugère 12a*, hergestellt in der klassischen Ausführung mit verzierter Oberseite des Bügels und zweitens um den Typ *Jezerine – Feugère 12b2*, verziert am Bügel mit Figuralmotiven. Beide Fibelfunde aus Devín befanden sich in der spätlatènezeitlichen Schicht unterhalb der Schicht aus Augusteischer Periode.

Die Zeitstellung der Fibel vom Typ *Jezerine – Feugère 12a* fällt nach S. Rieckhoff in die Schlussperiode der römischen Republik. Diese Fibel findet man noch in den ersten römischen Lagern der Augusteischen Periode am Rhein, dann hat deren Vorkommen aufgehört. Die Fibeln vom Typ *Jezerine* sind von der Mitte des 1. Jh. v. Chr. ungefähr bis zu den 30er Jahren des 1. Jh. v. Chr. hergestellt worden, doch die meisten von diesen Fibeln wurden auch während der letzten dreißig Jahre der alten Zeitrechnung hergestellt und verwendet. Auf eine ähnliche Weise werden diese Fibeln auch von anderen Forschern datiert. Nach S. Demetz sind die Fibeln vom Typ *Jezerine IIb* die ältesten im Rahmen des von ihm ausgesonderten Typs II (IIa, IIc) und deren Vorkommen überdauert ungefähr bis zu der Zeitrechnungswende. Unter der Voraussetzung, dass die Fibel vom Typ *Jezerine – Feugère 12a* bzw. *Jezerine IIb* mit dem Fund von vier Tetradrachmen aus Bratislava – Rača zusammenhängt, kann sie auch einen Anhaltspunkt bei der Zeitbestimmung ihrer Deponierung in die Erde darstellen, nach der Mitte des 1. Jh. v. Chr. bis zum Anfang des letzten Drittels des 1. Jh. v. Chr. Es bieten sich zwei Möglichkeiten, wann die Münzen in die Erde gelangen konnten. Es handelt sich um Ereignisse verbunden mit dem boisch-dakischen Konflikt, bzw. etwas später, vermutlich in der Untergangsperiode des Bratislavaer Oppidums am Anfang des Augusteischen Prinzipats. Da es um einen Fund ohne nähere Fundzusammenhänge geht, sind seine Datierung sowie die eindeutige Bestimmung des Verhältnisses zwischen den Münzen und dem Fibelfund ziemlich problematisch.

Schlussfolgerungen

Die von uns präsentierten Funde von Münzen des Bratislavaer Typs BIATEC aus Pezinok und Bratislava - Rača sind in den letzten Jahrzehnten die einzigen bekannten und

dokumentierten Hortfunde bzw. Befunde, die mehrere Exemplare von Münzen dieses Typs enthalten. In beiden Fällen der Münzfunde aus Pezinok und Bratislava - Rača handelt es sich um die klassische Zusammensetzung einer Münzkollektion, in der die Prägungen aus allen Phasen der Prägungsaktivität der keltischen Münzstätte in Bratislava vertreten sind. Der Fund aus Bratislava - Rača fällt in den Bereich des sog. Großen Bratislavas und er füllt gewissermaßen das Vakuum von Münzfunden des Bratislavaer Typs in Richtung Osten nach Pezinok aus, von wo gegenwärtig bereits zwei Funde von Tetradrachmen des Bratislavaer Typs bekannt sind. Die beiden Befunde sind auch deswegen wichtig, weil in ihnen die Münzen in Vergesellschaftung sowohl mit der Bronzefibel vom Typ *Jezerine - Feugère 12a* (Bratislava - Rača) als auch mit Bestandteilen der norisch-pannonischen Gürtelgarnitur vom Typ *Garbsch B7g* und mit einer Gürtelschließe vom Typ *Garbsch G1b* erschienen. Gerade diese Gegenstände können theoretisch die Periode andeuten, in der die Münzen in der Erde deponiert sein konnten, d. h. vermutlich zur Zeit des Zusammenbruchs der boischen Macht in diesem Raum und des Untergangs des Bratislavaer Oppidums im letzten Drittel/Viertel des 1. Jh. v. Chr.

*Mgr. Radoslav Čambal, Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum, Žižkova 12,
P.O. BOX 13, 810 06 Bratislava 16, Slovenská republika
radocambal@centrum.sk
cambal@snm.sk*

*Mgr. Marek Budaj, Slovenské národné múzeum-Historické múzeum,
P.O. BOX 13, 810 06 Bratislava - hrad, Slovenská republika
budaj@snm-hm.sk*